

ANADOLU SAHASI TÜRK MASALLARINDA DUA MOTİFİ

Metin EREN*

Geliş Tarihi: 29.01.2016

Kabul Tarihi: 11.09.2016

Öz

Sözlü kültür ürünleri hayatın bütün yönlerini kuşatan bir yaygınlığa sahiptir. Bu ürünler farklı alt başlıklar altında incelenirler. Anlatmaya dayanan bir tür olan masal, Türk sözlü kültürünün en önemli geleneksel türlerindedir. Masalların temel özellikleri olağanüstü unsurların varlığı, gerçekle ilginin zayıflığı, kalıplaşmış ifadeler barındırmasıdır. Masal, gerçek olanla hayali olanın kolayca iç içe geçtiği bir türdür. Bu kolaylık masalın reel olanla çok yönlü temasını gözlerden kaçırarak bir özelliktir aynı zamanda.

Dualar dinî bilincin düzenli yansımaları olan ibadet hayatının değişmez bir parçasıdır. Dualar, insanoğlunun ulaşamadığı isteklerin ve güç yetiremediği engellerin varlığının verdiği çaresizliği yansıtan inanç alanına ait kavramlardır. Aynı zamanda dualar sözlü kültür ürünlerinin konuşmalık türlerindedir. Bu yönleriyle hayatın her aşamasında gündelik konuşmanın bilinçli/bilinçsiz bir parçasıdır.

Dil/kültür alanına ait unsurlar masal gibi anlatmaya dayanan türlere de farklı şekillerde yansır. Dualar da bu olgunun bir parçasıdır. İnanç alanına ait görülen bu tür ve ifadeler, dinsel olanla ilgisiz görülen masallarda da sıklıkla rastlanır. Anadolu sahası Türk masallarında dualar hem dinsel alanın özelliklerini sergiler hem de Türk halkının gündelik yaşamında onları kullanım özellikleri ile var olur. Dil, kültür ve inanç alanları bu örneklerde iç içe geçer. Çalışmada bu geçişlilik Anadolu sahası Türk masalları örnekleme çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sözlü kültür, dil, masal, dua, inanç,

PRAYER MOTIFS IN ANATOLIA FOLK TALES

Abstract

Oral culture genres has a prevalence that encompassing all aspect of life. These genres studied under different subtitles. Folk tales which is a genre based on of narrative is one of the most traditional type of Turkish oral culture. Main features of the folk tale is existence of extraordinary elements, weakness of truth and contain formulaic expressions. Folk tales is a genre that interpenetration with fantasy and real elements easily.

Prayer is a stable and unchanging part of worship life reflecting religious consciousness. Prayers are the concepts of faith field reflecting desperation, presence of obstacles can not be beyond the reach of human desire and power to do. Prayerse are also verbal genres of oral culture. They are part of daily conversation as conscious / unconscious with these aspects.

Elements of language / culture reflects in different ways to the genres that based on narration. Prayers are also part of this phenomenon. These genres and expressions are frequently found in the folk tales that they seen irrelevant with religious field. Prayers in Anatolian Turkish folk tales are shows characteristics of religious field and both shows how Turkish people use them in daily life. Language, culture and faith fields are interpenetration

* Yrd. Doç. Dr.; Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, metinere1976@gmail.com

in this example. In this study, this transition will be analyzed in the context of Anatolian Turkish folk tales.

Key Words: Oral culture, language, tale, prayer, curse, belief.

Giriş

Dualar, Türk halk edebiyatının konuşmalık türler kısmında yer alan sözlü kültür ürünlerindedir. Bireysel ve toplumsal boyutları olan dua, çekirdek anlamı ve yaygın kullanımı ile din alanına aittir. Bununla birlikte birçok dua veya dua formundaki ifadeler gelenekselleşerek konuşma dilinin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Bu boyutuyla da halkbilim çalışmalarının bir parçasıdır.

Kelimenin semantik ve terim anlamlarıyla ilgili şu bilgiler konunun belirgin kılınması açısından gereklidir: “Dua kelimesi, "çağırma, seslenmek, istemek; yardım talep etmek" manasındaki da'vet ve da'va kelimeleri gibi mastar olup, "küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vaki olan talep ve niyaz" anlamında isim olarak da kullanılır. Ayrıca Allah'a sunulacak talepleri sözlü veya yazılı olarak dile getiren metinlere de dua denilir. İslam literatüründe ise Allah'ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tazim duyguları içinde lütuf ve yardımını dilemesini ifade eder.” (Cilâcı, 1994: 529) Ragıb El-İsfahani El-Müfredat isimli, kelime ve kavramlarla ilgili klasik kabul edilen eserinde “dua kelimesinin nida ile anlam yakınlığı olmakla birlikte ıstılahî manadaki duada daima tazim ve tazimle birlikte istekte bulunma anlamının mevcut olduğuna dikkat çeker.” (Parladır, 1994: 530-531). Terimin anlamına ilişkin açıklamaların iki boyutunu vurgulamak gerekir: Talep etme, isteme ve bunun bir hiyerarşi içerisinde gerçekleşmesi gerekliliği.

Dua, bir eylem olarak metafizik bir karakter gösterir. İzutsu duayı “Kalbin Allah ile konuşması” olarak tanımlar.¹ Yukarıda da belirtildiği gibi duada bir hiyerarşi söz konusudur ve hiyerarşiyi belirleyen dinsel kabullerdir. Dua, yaratılandan yaratıcıya dönük istekleri içerir. Kimi zaman bu istekler sahip olunması istenilen bir şeye kavuşmayı içerir; bazı durumlarda ise olumsuz bir durumdan kurtulmaya dönük bir talep dile getirilir. Her iki durumun ortak noktası yetersizlik, çaresizlik olarak ortaya çıkar. Bu özellikler duanın genel niteliği ile ilgilidir. Dinsel şuurun derinliğine erişmiş kabul edilen kişilerin “Allah” ile dua aracılığı ile kurmaya çalıştıkları bağın özellikleri hakkında çok farklı değerlendirmeler mevcut (Uludağ, 1994: 535-536) olmakla birlikte bu husus çalışmanın sınırları dışında olduğu için sadece değinilmekle yetinilecektir.

Türk halk kültüründe duanın yeri ve önemini değerlendirirken Türklerin dinî yaşamlarını da dikkate almak gerekir. Türklerin İslam öncesi dinsel hayatlarında da duanın varlığını gösteren sınırlı da olsa bilgi vardır (Roux, 1998: 187-190). Türklerin İslam öncesi

¹ bk. İzutsu'dan Bayraktar 2007: 5.

inanç sistemlerinde önemli bir yeri olduğu kabul edilen şamanlar ile ilgili yapılan çalışmalarda, şamanların uygulamalarında duanın önemli bir yeri olduğu belirtilse de onların dualarının “evrensel” dinlerdeki gibi düzenli bir yapısının olmadığı ifade edilmektedir (İnan, 1954: 120). Duaların çoğunlukla esrime hâlinde iken icra edilmesi, onların kayıt altına alınmasını da güçleştirmiştir (İnan, 1954: 120-121; Bayat, 2006: 169-172).

Anadolu Türklerinin önemli bir kısmı İslam dinine mensuptur ve İslam dininin farklı yorumları ve özellikle de tasavvuf Türklerin din anlayışını biçimlendirmede belirleyici bir konumda olmuştur. İslam dininde ise dua ibadet hayatında oldukça merkezî bir konumdur. Bu çerçevede İslam’daki dua yaklaşımının ve dua ile ilgili kabullerin Anadolu Türkleri için de belli ölçüde bir geçerlilik taşıdığını varsaymak gerekir.

Sözlü kültür ürünlerinin en yaygınlarından biri olan masal, din/inanç unsuruna dayanmamaktadır. Masalların en önemli özellikleri onların gerçekle bağlantısının zayıflığı ve hayal ürünü eserler olmalarıdır (Boratav, 1969: 80). Bu özelliklerine karşın masallar dil/bilinç bağlantısı nedeniyle kültürü yansıtır. Belli bir kültürel çevrede yetişen ve yaşayan anlatıcı anlatısını yaşadığı kültürel çevrenin değerlerine uygun bir şekilde biçimlendirir. Bu nedenle de sözlü anlatının aynasında kültürel olan tespit edilebilir.

Bu çalışma dua motifinin Anadolu sahası Türk masallarında kullanımını incelerken; dua motifinin kullanımı ile yaşanan gerçeklik arasındaki geçişliliğe de odaklanmaktadır. Çalışmada Anadolu sahasında masalla ilgili yapılan tüm çalışmalar kullanılmamıştır. Coğrafi bölgeleri temsil edecek şekilde her bölgeden en az bir ilden derlenmiş masallar bu çalışmada kullanılmıştır. Bununla birlikte masalla ilgili ilk akademik çalışmalar Doğu Anadolu Bölgesi’nde yoğunlaştığı için bu alandan daha fazla masal metni kullanılmıştır. Çalışma kapsamında örneklem olarak seçilen masallarda tespit edilen dua ifadeleri işlevlerine göre tasnif edilmiş; dua ifadeleri, kullanım bağlamları ve Türk halkının gündelik yaşamıyla yeri geldikçe karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Masal türü kültürel gerçekliği birebir yansıtmaya iddiası ve niteliği taşımasa da kültürel gerçekliğin inanç boyutuyla halk masallarına yansımalarının boyutları belirlenmeye ve incelenmeye çalışılmıştır.

Masal metinlerinde dua motifi, kullanıldığı metin içerisindeki bağlama göre şu alt başlıklar şeklinde tespit edilmiştir:

1. Çocuksuzluk ve Dua

Çocuksuzluk Türk halk anlatılarında, özellikle de Türk halk hikâyelerinde, önemli motiflerden biridir. Türk halk hikâyelerinin önemli bir kısmının başlangıcında çocuğu olmayan padişah, vezir veya beyler vardır (Alptekin, 1997: 195, 196, 200, 202, 206, 212, 219, 232, 239).

Türk destanlarında da tespit edilen motiflerden biri olan çocuksuzluğu ortadan kaldıran eylemlerden biri de duadır (Ögel, 1995: 94; Yıldız, 2009: 76-88). Dede Korkut anlatılarından “Dirse Han Oğlu Boğaç Han” da başlangıcı itibarıyla çocuksuzluk motifi üzerine kurulmuştur. Dirse Han’ın çocuk isteğinin yerine gelmesi için yaptığı eylemlerden biri de dua etmek ve kendisi için dua edilmesini sağlamaktır (Ergin, 1997: 81).

İnsanoğlunun varlık arzusuna dönük en ciddi tehditlerden biri olarak kabul edilen çocuksuzluk motifi Anadolu sahası Türk halk masallarında da tespit edilmektedir. Çocuksuzluğun ortadan kaldırılmasına dönük birçok eylem gerçekleştirilir. Çocuk arzu eden çiftin veya kişinin çocuğu olması için yerine getirdiği uygulamalardan birisi de dua etmektir. Çocuğu olmayan çift veya çiftlerden biri Allah’a dua eder. (Boratav, 2007: 179-180; Sakaoğlu, 2002: 318; Günay, 1975: 418; Seyidoğlu 1999: 13; Şimşek, 1990: 574; Önay, 1995: 240; Bakırcı, 2000: 264; Göde, 2011: 276; Akyol, 2010: 420; Erşahin, 2011: 472; Alay, 2005: 193; Tunç, 2008: 182; Öcal, 1999: 214; Kumartaşlıoğlu, 2006: 411). Sadece bir masalda dua edilen için “Tanrı” sözcüğü kullanılmıştır.² Birçok masalda dua eden kişiler, herhangi bir özellik belirtmeden sadece bir çocuklarının olmasını ister.³ Bu motif Stith Thompson’ın Motif Index of Folk Literature isimli eserinin “T. Cinsiyet” başlığının “T526. †T526. Dua ile Hamile Kalma” alt başlığı altında yer alır.⁴

Çocuksuzluk motifinin olduğu masalların önemli bir kısmında, sorunlarına çözüm aramak üzere yola çıkan padişah veya vezire yolda karşılaştıkları bir derviş tarafından verilen elmayı yeme sonucunda çocuksuzluk ortadan kalkar. İncelenen masalların birinde elma motifi dua motifi ile birleştirilerek verilmiştir (Alptekin, 2002: 233). Ali Berat Alptekin’in Taşeli Masalları adlı incelemesindeki bir masalda çocuğu olmayan çift, hocaya kendileri için muska yazması için gider. Hoca onlar için dua eder (2002: 382).

Masalların bazılarında, özellikle bir kız çocuğu istenir: Çocukları olmayan bir karı-koca her akşam namazından sonra “Ne olur Allah’ım bize bir kız evlat ver.” şeklinde dua eder, çiftin duaları kabul olur ve istedikleri gibi bir çocukları olur (Akyol, 2010: 420). Kız çocuğu olmasını isteyen kişiler ve bu isteğin masallardaki bağlamları farklılıklar gösterir. Bir Balıkesir masalında padişah, “Nasıl olursa olsun bir kız evladı olması için Allah’a dua eder. Padişahın dev bir kızı

² Akyol, 2010, 427. Bu çalışma incelendiğinde yalnızca bir masalda Tanrı sözcüğünün kullanılması, diğer masalarda Allah sözcüğünün kullanılması dikkat çekmektedir. Kaynak kişi Cemil Daydır’ın, emekli ilkökul öğretmeni ve ön lisans mezunu olduğu bilgisi, bu kullanımın kişisel bir tercih ve eğitimi oluşunun bir sonucu olduğu çıkarımına ulaştırmaktadır.

³ Çocuğu olmayan padişah Allah’a kendisine bir çocuk vermesi için dua eder (Önay, 2005: 249). Çocuğu olmayan adam, çocuğunun olması için Allah’a dua eder (Göde, 2011: 276). Tanrım ne olursun bana bir çocuk ver. Kız, oğlan ayırt etmeyeceğim (Akyol, 2010: 420).

⁴ https://www.ualberta.ca/~urban/Projects/English/Motif_Index.htm, (Son Erişim Tarihi: 12.06.2016) Bu çalışmada Motif Index of Folk Literature’a yapılan atıflar bu elektronik kaynaktan alınmıştır ve kısaca Motif Index olarak anılacaktır.

olur (Kumartaşlıoğlu, 2006: 411). Muğla'dan derlenen bir masalda, çocukları olmayan iki elti ayın on dördünde dua ederler: “Küçük elti: “Ahhahh, elti şu ayın on dördü gibi kızım olsa.” der (Akyol, 2010: 475-476). Bir başka Muğla masalında çocuğu olmayan padişahın “Tanrım ne olursun bana bir çocuk ver. Kız, oğlan ayırt etmeyeceğim. Kız da olsa bir çocuğum olsun. Hiç gücenmeyeceğim.” şeklinde duası kabul olur (Akyol, 2010: 427). Kız çocuğu isteme ve dua ile ilgili farklı bir motif bir Muş masalında tespit edilmektedir. Bu masalda kız çocuk isteği çocuksuzlukla ilgili değildir. Altı erkek kardeş bir kız kardeşlerinin olması için Allah'a dua ederler (Yavuz, 2006: 212).

Birçok masalda çocuk isteği masal türünün özelliklerine uygun şekilde olağanüstü unsurlarla donatılır. Bu masalarda, dua eden masal kişilerinin duaları kabul olur ve bu kişi veya kişilerin sıra dışı özellikte çocukları olur. Bu farklı şekil veya kılıklardaki çocuklar masalların olay akışının şekillenmesini sağlarlar. Bazı masalarda “Gülünce yanaklarında güller açsın, ağlayınca gözlerinden inciler süzölsün.” (Akyol, 2010: 420) şeklinde olumlu bir istek dile getirilirken kimi masalarda doğa-insan-toplum ilişkisinde olumsuz bir kategori oluşturan, olumsuz temsil niteliğindeki canlılar çocuk olarak istenilir, doğar veya gönderilir. Masalarda çocuk sahibi olmak isteyen kişilerin sıra dışı istekleri arasında yaygın olarak “yılan, karayılan, akrep” bile olsa bir çocuklarının olması vardır (Günay, 1975: 127; Sakaoglu, 2002: 318; Seyidoğlu, 1999: 13; Tunç, 2008: 182; Öcal, 1999: 214; Bakırcı, 2000: 264; Alay, 2005: 193; Önay, 1995: 264).⁵

Bu örneklerde çocuk isteğinin olağanüstülük gösteren unsurlarla pekiştirilmesi söz konusudur. Bu isteği güçlendirme amaçlı kullanılan varlıklar ise çeşitli açılardan olumsuz özelliklere sahiptir. Yılan, fare, sığa, keçi, köpek çoğunlukla olumsuzluk taşır; nohutlukla vurgulanan küçüklük, dev oluşun ifade ettiği aşırı büyüklük Türk toplum muhayyilesinde ve genel olarak halk anlatılarında olumlu çağrışımlara sahip değildir. Bu durum aynı zamanda

⁵ https://www.ualberta.ca/~urban/Projects/English/Motif_Index.htm (Erişim tarihi: 13.06.2016) Motif Index'te “T554. †T554. Woman gives birth to animal (Kadın bir hayvan dünyaya getirir)” ve “T555. †T555. Woman gives birth to a plant (Kadın bir bitki dünyaya getirir)” başlıkları altında verilen bu masalarda edilen bazı dualarda yılan dışındaki varlıkların da adı geçer: Çocukları olmayan bir çift Allah'tan evlat ister. Hamile kadın bir fare doğurur (Günay, 1975: 418). Çocuğu olmayan çoban Allah'tan bir kabak bile olsa bir çocuk vermesi için dua eder (Şimşek, 1990:574). Çocuğu olmayan adamın çocuk isteği üzerine aniden bir “sığa” ortaya çıkar ve adamın çocuğu olduğunu söyler (Şimşek, 1990: 600). Çocuğu olmayan kadın “kazan kafalı kazma dişli” bile olsa bir çocuğu olması için Allah'a dua eder (Şimşek, 1990: 635). Çocuk sahibi olamayan fakir bir ailenin duası kabul olur ve kadın, bir sığa doğurur (Doğan, 2006: 54). Çocuğu olmayan bir kadın Allah'a nohut kadar da olsa bir çocuk vermesi için dua eder. Bir gün nohut kırarken nohutlardan birisi dile gelir ve kadının evladı olduğunu söyler (Tunç, 2008: 155). Çocuk sahibi olamayan kadın dev de olsa kendisine bir çocuk vermesi için Allah'a dua eder (Bakırcı, 2000: 267). Bir Niğde masalında çocuğu olmayan kadın Allah'tan kendisine ister insan isterse hayvan olsun bir çocuk vermesi için dua eder. Duası kabul olan kadının keçi şeklinde bir çocuğu olur (Bakırcı, 2000: 305). Balıkesir'den derlenen bir masalda çocukları olmayan bir karı koca “Ey Allah'ım, bize bir evlat ver, ver de nasıl olursa olsun, bizim de dumanımız tütsün.” şeklinde dua ederler. Duaları kabul olan çiftin keçi şeklinde evlatları olur (Kumartaşlıoğlu, 2006: 446). Muğla'dan derlenen bir masalda ise çocuğu olmayan kadın “Kendi kendine Allah'ım bana köpek eniği bile olsa da bir çocuk verse razıyım.” duası kabul olan kadın köpek şeklinde bir çocuk doğurur (Akyol, 2010: 405).

anlatıların bu kısmı izleyen epizotlarına hazırlık niteliğindedir. Muğla'dan derlenen bir masalda ise çocukları olmayan iki elti ayın on dördünde dua ederler: "Küçük elti: "Ahahah! Elti, şu ayın on dördü gibi kızım olsa" der. Büyük elti: "Ahahah! Elti, olsa da keşke eşek suratlı olsa." şeklinde dua ederler. Allah, ikisinin de dualarını kabul eder (Akyol, 2010: 475-476). Bu örneklerde dua edenlerin çocuk sahibi olmaya dönük güçlü istekleri ve ümitsizlikleri duanın olumsuz unsurları da içerecek şekilde ifade edilmesiyle kendisini gösterir. Motifin kullanımına dair yukarıdaki örnekler incelendiğinde çocuksuzluk çerçevesinde dua edenlerin, toplumun farklı kesimlerinden insanları içerdiği görülmekle beraber kadınlar dua edenlerin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu durum kısırlığı kadına bağlayan geleneksel yaklaşımın sonucu olarak da değerlendirilebilir. Kısırlıktan kurtulma ile ilgili geleneksel uygulamalar incelendiğinde tedaviye dönük her türlü eylemin kadınlar bağlamında gerçekleştirildiği görülmektedir (İnan, 1995: 167-168; Kayalı, 2010: 15, Türbedar, 2011: 33-35).

Çocuksuzluk kapsamında dua motifinin kullanımında tespit edilen özelliklerden biri de duaya adağın eklenmesidir. Adak inancı ve uygulaması Türk halk kültüründe önemli bir yere sahiptir; adak adama inanç ve eyleminin yapılma nedenlerinden birisi de çocuksuz kişilerin, çocuk sahibi olma isteğidir (Boratav, 1999: 156: 183-184; Tanyu, 1967: 75-76; Karakoç, 2010: 75). Çocuğu olmayan padişah, Allah'a kendisine bir çocuk vermesi için dua eder. Padişah duasının kabul olması durumunda "kapısının önüne bir gözünden yağ, bir gözünden bal akan ve fakirlerin faydalanacağı bir çeşme" yaptırmayı da adar. Duası kabul olan padişah adağını yerine getirir (Göde, 2011: 276). Çocuğu olmayan adam, çocuğunun olması için Allah'a dua eder. Aynı zamanda bir kurban keser. Adamın karşısına çıkan Hızır, eşiyle yemesi için bir elma verir. Elmayı yiyen çiftin bir çocukları olur (Göde, 2011: 276). Bilge Seyidoğlu'nun Erzurum masalları başlıklı incelemesinde çocukları olmayan bir çift "Allah bana bir tane evlat versin, kız verirse ilk önce kurt gelirse kurda vereceğim." şeklinde dua eder ve adakta bulunur (Seyidoğlu, 1999: 49).⁶

Bir masalda çocuklar doğduktan sonra adak eksik yerine getirildiği için dua eden kişi cezalandırılır. Türk efsaneleri arasında adağın yerine getirilmemesinin cezalandırılması ile ilgili çok sayıda anlatı vardır.⁷ Çok zengin olan Gündeşlioğlu'nun hiç çocuğu yoktur. Allah'a "Allah'ım bana bir zürriyet ver. Bütün malımı yok et!" der. Duası kabul olan Gündeşlioğlu, adağını yerine getirmeyince malı yok olur (Erşahin, 2011: 415). Adak motifinin masallardaki kullanımını bir inanç unsuru olarak adağa dair gerçek yaşamdaki uygulamalar ve inançlarla oldukça benzerdir.

⁶ Varyantları için bk. Akyol, 2010: 427; Erşahin, 2011: 472.

⁷ Verilen adak sözünün yerine getirilmemesinin sonucu olarak taş kesilme ile ilgili efsaneler için bk. Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1980:43, 66, 112, 120

2. Dua ve Şekil Değiştirme

Şekil değiştirme Türk halk anlatılarının farklı türlerinde yaygın var olan bir motiftir (Aslan, 2004: 38). Şekil değiştirme Türk halk anlatılarının farklı türlerinde olmakla birlikte, özellikle de masalarda sıklıkla tespit edilen mitolojik nitelikteki motiflerdendir. Stith Thompson'un Motif Index'inde şekil değiştirmelerle ilgili kısım "Magic-Büyü" başlığı altında yer alır. D0-D699 aralığına yerleştirilen "Transformation-Dönüşüm" alt başlığı bu çalışmanın verilerini içerir. Şekil değiştirme nedenleri ve süreçleri anlatılarda farklılık gösterir. Masalarda sıklıkla yer alan motiflerden olan şekil değiştirmenin kimi kullanımları dua motifi ile ilişkilendirilmiştir. Bu motif, bazı masalarda cansız bir nesnenin dua ile insana dönüşmesi veya insanın cansız bir nesneye dönüşmesi şeklinde tespit edilmektedir. Motif Index'te "D430" "Bir nesnenin insana dönüşmesi" alt başlığı altında yer alır. Anadolu sahası masallarında bu olgu şu örneklerde görülmektedir: Bir kız, babasının kendisine getirdiği hediyelerden bir bebek yapar ve can vermesi için Allah'a dua eder (Akyol, 2010: 434). Adıyaman'dan derlenen bir masalda, ihtiyar mağaradaki bir tahta parçasına okur, tahta parçası güzel bir kıza dönüşür. Tekrar dua ettiğinde kız tahta parçasına dönüşür (Doğan, 2006: 174). Cinlerin okuduğu dua ile bir nesne insana dönüşür (Bakırcı, 2000: 265). Üç kardeşten büyüğü tahtadan bir kız temsili yapar ortancası elbise diker, hoca olan küçük kardeşin duasıyla heykel canlanır (Sakaoğlu, 2002: 499; Seyidoğlu, 1999: 210; Alptekin, 2002: 358; Erşahin, 2011: 502-503; Ayyıldız, 2001: 303). Huri kızlarının dua etmesiyle Allah pamuk çuvalını güzel bir kıza çevirir (Alptekin, 2002: 416). Alptekin'in derlemelerinde yer alan bir başka masalda ise perilerin duası kabul olur ve veremli bir kız güzel bir kıza dönüşür (2002: 420).

Dua ile insana dönüşmenin yanında dua ile canlı veya cansız nesnelere dönüşme örnekleri de vardır. Motif Index'te "D100-199 İnsanın Hayvana Dönüşmesi" ve D200-299 İnsanın Bir Nesneye Dönüşmesi" alt başlığında bulunan bu motife şu örnekler verilebilir: İki kardeşten biri dilek ile kara bir taş olurken diğer kardeş kuşa dönüşür (Alptekin, 2002: 466). İyi-kötü zıtlığı üzerine kurulan bir masalda "Arap Kızı", Yumurta Kızı'nı aldatarak ağacın üzerine çıkar ve kızın elbiselerini giyer. Çıplak kalan "Yumurta Kızı", utandığı için Allah'a dua ederek kuş olmak ister. Allah'ın emriyle kuş olur uçar (Doğan, 2006: 308). Van'dan derlenen "Mahmut ile Maymun Kız" masalında öğrendiği dua ile insanın hayvana dönüşmesi motifi vardır. Masalda "okuma" ile şekil değiştirmenin "cadılar dershanesinde" öğrenildiği ifade edilmektedir (Önay, 1995: 330-331).

Şekil değiştirme ile ilgili bir diğer örnek bir başka canlıya, özellikle geyik, eşek, dönüşen insanın dua ile tekrar insana dönüşmesi şeklindedir. Motif Index'in "D300-399" alt başlığı bu konu ile ilgili motifleri içerir: Kız kardeş "Allah'ım, ne olur geyik olan kardeşimi

insana çevir. Beni bütün kötülüklerden korusun, bana sahip çıksın.” şeklinde dua eder. Allah duasını kabul eder. Geyik, insana dönüşür (Akyol, 2010: 257). Abdest alıp namaz kılan, ardından dua eden kız kardeşin duası kabul olur ve geyiğe dönüşmüş erkek kardeşi tekrar insan kılığına dönüşür (Tunç, 2008: 210). Dua eyleminin öncesindeki uygulamalar da dinsel nitelikteki uygulamalardır. Dua edilmeden önce abdest alınması ve namaz kılınması bütünsel bir ritüel eylemin varlığına işaret eder.

Bazı masallarda şekil değiştirme ölmüş bir kişinin tekrar canlanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ölmüş kişinin dirilmesi/dirilmesi ile ilgili anlatıları halk zihninde besleyen ve inancın bir parçası olan örnekler kutsal kitaplardan menkıbelere birçok kaynaktan yer almaktadır: "... Körü ve alacalıyı iyileştiririm ve Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim..." (Kur'an-ı Kerim Meali, 2006: 55, 3/49), "...Yine benim iznimle doğuştan körü ve alacalıyı iyileştiriyordun. Hani benim iznimle ölüleri de (hayata) çıkarıyordun." (Kur'an-ı Kerim Meali, 2006: 125, 5/110). Menakıbnamelerde de bu motif sıklıkla yer almaktadır.⁸ Bu husus masalların bir kısmında şekil değiştirmenin bir parçası olarak ölümlerin dirilmesi motifinin dua motifi ile birleştirilmesinin inanç zeminine dair bir veri ve iki durum arasında bir bağlantı sunar. Bir kızın duasıyla ölmüş iki kardeş tekrar canlanırlar (Sakaoğlu, 2002: 500). Muğla'dan derlenen bir masalda devin öldürüp kemiklerini dağınık olarak bir tarafa attığı kardeşinin kemiklerini bir araya getiren diğer kardeş dua eder ve kardeşi canlanır (Akyol, 2010: 251). Oğlunun bedeni parçalanmış olan padişaha, gelini ölünün parçalarını dikkatle bir araya toplamasını ve "Bismillahirrahmanirrahim" dedikten sonra "Ya Rabbi, sen ahır zaman peygamberinin hetırına, sen buni eyileştir." duasını etmesi tavsiyesinde bulunur. Padişah, tavsiyeleri yerine getirir. Padişahın duası kabul olur ve oğlu iyileşir (Önay, 1995: 326). Derviş kılığına girmiş adam beşikteki torununun başını keser ve bıçağı kızının cebine bırakır. Suçlu görülen kadının kolları kesilir. Oğlunun cesedini yanına alarak yola çıkan kadın çok susar ve Allah'a yalvarır. Kadının karşısına bir akarsu çıkar, sudan içen kadının kesilmiş kolları ve oğlunun kesilmiş başı yerine gelir (Önay, 1995: 392). Bu masalda dua motifine bağlı olarak anlatılan parçalanmış bir bedenin bütünlenmesi ve ölünün dirilmesi, su ve dua motifleri ile bütünleştirilmiştir. Anlatıdaki bu izlek kısmi olarak inanma unsurunun türün belirleyici özelliği olduğu bazı efsanelerde tespit edilir (Bazancir, 2010: 104-108).

Masalların bazılarında dua ile şekil değiştirme içine düşülen zor bir durumdan kurtulmak ya da kötülük yapan kişinin cezalandırılması isteğinin bir sonucu olarak ortaya çıkar.

⁸ Bir keramet unsuru olarak ölünün dirilmesi-dirilmesi aynı zamanda Türk halk kültürünün önemli kaynaklarından olan menakıbnamelerde tespit edilmektedir. Bu durum halk kültüründe bazı motiflerin geçişgenliğini gösteren örneklerden biridir. Bu masal örneklerinde bu motifin dinî bir unsurla birlikte kullanılmış olmasına dikkat edilmelidir. Menakıbnameler ve ölünün dirilmesi için bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992: 75-79, 86, 87, 91, 94.

Bu örneklerde şekil değiştirmeyi sağlayan duaların bir kısmı tür olarak bedduadır: Gözleri çıkarılmış kızın gözleri daha sonra yerine besmele ile yerleştirilir ve okunur, üflenir. Kızın gözleri görmeye başlar (Seyidoğlu, 1999: 172). Kız, kendisini haksız yere öldürtmek isteyen padişahın babasına “beline kadar taş ol” diyerek beddua eder. Padişah taş kesilir (Tunç, 2008: 195). Arap kızı, yeni doğan çocukları köpek encikleriyle değiştiren çocuklara kötülük eden koca karıya “Taş ol da otur olduğun yere, kara taş ol da otur yerine!” diyerek beddua eder. Koca karı da taş olur (Kumartaşlıoğlu, 2006: 247). Adamın “taş ol” bedduası üzerine padişah taş kesilir (Erşahin, 2011: 441-442). Padişahın oğlu babasını öldüren arkadaşına beddua eder ve oğlan taş olur (Erşahin, 2011: 626). Beddua sonucu taş kesilme motifi Anadolu efsanelerinde de oldukça sık rastlanan motiflerdendir (Sakaoğlu, 1980: 112, 117, 128, 130, 136). Beddua sonucu taş kesilme sadece anlatıların bir parçası değildir; aynı zamanda toplumsal yaşamda inanca da konu olmaktadır (Sakaoğlu, 1980: 76). İnanç ve anlatı bu örneklerde birbirini besleyen bir etki yapmaktadır.

Kahramanmaraş’ta derlenen bir masalda Keloğlan’ın bedduasıyla padişahın gözü kör olur (Erşahin, 2011: 555).

İncelenen bazı masalarda dua içine düşülen olumsuz durumu tekrar eski hâline çevirmek veya daha iyi bir duruma dönüştürmek için bir araç olarak kullanılır: Kocasının iffetinden şüphelendiği için kollarını kestiği kadının duası kabul olur ve Allah biri altından diğeri de gümüşten iki kol verir (Günay, 1975: 291). Taş olan oğlan dua sonucunda eski hâline döner (Erşahin, 2011: 606).

İncelenen bazı masalarda beddua eden masalın kötü kahramanıdır ve bu beddua sonucu iyi kahraman şekil değiştirir. Bütün örneklerde şekil değiştirme kızın erkeğe dönüşmesi şeklindedir ve anlatının bütünlüğü içerisinde bu olumlu bir değişiklik olarak görülür: Kızı kovalayan devler, kızı yakalayamayınca “Kız isen erkek, erkek isen kız ol.” şeklinde beddua ederler (Sakaoğlu, 2002: 168). Kızı kovalayan hayalet, onu yakalayamayınca “Kız isen oğlan, oğlan isen kız ol.” der. Kız oğlana dönüşür (Akyol, 2010: 498). Kahramanmaraş’tan derlenen bir varyantta ise total devin bedduasıyla kız erkeğe dönüşür (Erşahin, 2011: 218).

Boratav’ın derlediği bir masal örneğinde kahramana dev, karınca ve bülbül olma duaları öğretilir. Öğretilen dualar onun dev, karınca ve bülbül kılıklarına bürünerek zorluklardan kurtulmasını sağlar (Boratav, 2007: 217, 218, 219).

Büyüsel olanın dua ile birleştirildiği örneklerden birinde Keloğlan, hocadan öğrendiği dua ile insanları birbirine yapıştırır (Seyidoğlu, 1999: 219).

3. Dua ve Zorluklardan Kurtulma, İyi Temenniler

Duanın bir motif olarak masalarda tespit edildiği örnekler arasında zor işlerin başarılması ve olağanüstü olayların dua aracılığı ile gerçekleşmesi örneklerine sıklıkla rastlanmaktadır. Gülanber Hanım'ın çekmecesini getirmeye giden anlatı kahramanının karşısına ihtiyar bir dede şeklinde çıkan Hızır "Allah işini rast getire, inşallah başarırısın." şeklinde dua eder (Seyidoğlu, 1999: 100). Zor bir işle karşılaşan Keloğlan sorunu nasıl çözeceğini düşünürken karşısına çıkan Hızır, onun için "Ya Rabbi! Bu kulunun dileğini kabul et." şeklinde dua eder. Hızır'ın duası kabul olur ve Keloğlan olağanüstü güçlere sahip olur (Doğan, 2006: 241). "Eyinnik" iki gözü görmez hâlde iken çıktığı ağaçta Allah'a dua eder. Karşısına çıkan "Hızırlar"ın duasıyla gözleri tekrar görmeye başlar (Alptekin, 1999: 290). Bu masalda dua motifinin bir parçası olarak ortaya çıkan "Hızır" Türk halk kültüründe inanç temelli önemli motiflerdendir. Hızır, halk muhayyilesinde dua ile bağlantılıdır. Bu bağlantıya değinmeden önce genel olarak Hızır'ın İslam kaynaklarındaki konumdan kısaca söz etmek gerekir. Hızır, İslam'ın temel kaynaklarından Kur'an-ı Kerim'de ima ile veya hadislerde açıkça anılan isimlerdendir. Kur'an-ı Kerim'de adı geçmemekle birlikte tefsirciler Kehf suresinde anılan "ilahi rahmet ve ilme mazhar olmuş Allah'ın kulu" (Çelebi, 1998: 406) olarak anılan kişinin Hızır olduğu yorumunu yaparlar. Hızır ile ilgili bilgiler hadis kitaplarında da yer almaktadır: "Başta Buhari ve Müslim olmak üzere Tirmizi, İbn Mace ve Ahmed b. Hanbel'in hadis kitaplarının çeşitli bölümlerinde geçmekte. Bunlarda Kehf süresindeki bilgiler tekrar edildiği gibi başka bilgiler de verilmektedir." (Çelebi, 1998: 406). Temel İslam kaynaklarında kendisinden söz edilen Hızır, mutasavvıflar tarafından genellikle veli olarak kabul edilmiştir. "Hızır'ın hayatta bulunduğunu söyleyen mutasavvıflar pek çok sufi ve velinin, hatta sıradan kişilerin onu gördüklerine, kendisinden öğüt ve dua aldıklarına, bazı durumlarda Hızır'ın onlara yol gösterdiğine, yardımcı olduğuna ism-i a'zamı öğrettiğine dair birçok menkıbe rivayet ederler." (Uludağ, 1998: 410). İslam kaynaklarındaki kabul ve yorumlar Hızır'ı zamanla halkın gündelik ve dinî hayatında merkezi bir konuma ulaştırmıştır. Hızır'ın Türk halkının algısındaki şekli ve etkisi ile ilgili Süleyman Uludağ'ın şu tespitleri önemlidir: "Hızır genellikle ak sakallı, nuranî yüzlü, uzun boylu, merhametli, cana yakın ve tatlı dilli bir kimse şeklinde tarif edilmiştir. Bazen de yoksul, üstü başı dağınık, elbisesi kirlî; kendisi hasta, zayıf, aciz; hatta zaman zaman nefret edilecek kadar çirkin biri gibi görünür ve insanları dener; böyle perişan bir kişiliğe bürünerek sadaka ve yardım isteyebilir. 'Her geceyi Kadir, her gördüğünü Hızır bil' sözü bu inancın eseridir. Bu durumda ona yardım edenlere dua edince bunların malları ve servetleri bereketlenir, sağlıklı bir hayat yaşarlar; onu aşağılayıp bedduasını alanlar ise perişan olurlar." (Uludağ, 1998: 410). Hızır'ın İslam öncesi Türk kültür geleneğindeki karşılığı "Ak sakallı, gök sakallı kocalar"dır. "Ak sakallı kocalara" yüklenen anlam ve işlevler Hızır ile önemli ölçüde örtüşür. Altay destan

çevresi gibi İslam dininin etkilerini göstermediği Türk topluluklarında bile bu tipin bulunması Hızır tipinin anlam ve işlevlerinin farklı isimlerle var olduğunu gösterir (Ögel, 1995: 89-91).

İyilik-dua ilişkisini örnekleyen aşağıdaki masallar bu duruma örnektir. Bu masallarda zor durumda olup da yardım isteyen kişiler Hızır olarak adlandırılırsın veya adlandırılmasın onun özelliklerini gösterirler. Anlatı, hayat ve inancın birbiriyle koşutluğu aşağıdaki örneklerde de tespit edilebilir: Bu masal örneklerinde derviş, ihtiyar veya Hızır kendilerine yardım eden kişilere dua ederler. İncelenen örneklerde çoğunlukla da iyilik de bulunan masal kahramanları kızdır: İki kız su doldurmak için gittikleri çeşmede kendilerinden su isteyen bir ermiş ile karşılaşılır. Kötü kız adamı tersler iyi kız ise su verir. Derviş de iyi kıza “güldükçe güller açması, ağladıkça inciler dökülmesi, bastığı yerlerde çimen bitmesi” için dua eder (Tunç, 2008: 226). Bingöl’den derlenen bir masalda yaşlı adam kılığındaki Hızır, kendisine iyi davranan kadına “Kızım, sen git işine bak. Yerim güzel, Allah senden razı olsun. Sağ olasın kızım!” ifadeleriyle dua eder (Alay, 2005: 200).

Kişi namaz kılar ve namazın ardından dua eder. Denizden çıkan balık kendilerini de Allah’ın yarattığını belirterek genci sırtında suyun karşı tarafına geçirir (Önay, 1995: 401). Uzun bir yolculuktan sonra yiyecek hiçbir şey bulamayan adam Allah’a yalvarır. Bir süre sonra karşısına çıkan bir evin sahibi adama kuru bir ekmek verir (Önay, 1995: 460).

Tehlikeli veya içinden çıkılması güç durumlardan kurtulmak için duaya başvurulması ile ilgili masal motifi örnekleri de vardır: Kuyuda kalan genç çaresiz kalınca Allah’a yalvarır (Seyidoğlu, 1999: 121). Kadın bindiği gemideki erkeklerin niyetlerinin kötü olduğunu anlayınca “Ey iyiyi ve doğruyu bilen Allah’ım! Sen dara düşen kullarının dualarını kabul edersin. Ya beni bunlardan kurtar, ya da canımı al.” şeklinde dua eder. Kadının duası kabul olur kısa bir süre sonra çıkan fırtınada gemi parçalanır ve kadın kurtulur (Doğan, 2006: 207). Bir kişinin duasını kabul eden Allah, insanlara zarar veren devin canını alır (Göde, 2011: 213). İdamaya götürülen kardeşler bir şiir (sihir, dua) okuyarak kurtulurlar. Her biri bir anda dünyanın bir tarafına gider (Erşahin, 2011: 256). Bilmediği hâlde ebelik yapması istenen kız abdest alıp namaz kılar ve Allah’a dua eder (Seyidoğlu, 1999: 14). Gül Hanım kocasını bulmak için çıktığı uzun yolculukta ümitsizliğe kapılınca Allah’a yalvarır (Şimşek, 1990: 608). Gül Hanım ile peri padişahının oğlu, “ifritlerin elinden kurtulmak için ettikleri duanın ardından bir çift güvercin olup uçarlar (Şimşek, 1990: 609). Güvercinlerin duası kabul olur ve yaşlı kadın güzel bir genç kıza dönüşür (Şimşek, 1990: 734).

Masallarda, zor şartlarda dünyaya gelen masal kahramanlarına yardım eden olağanüstü varlıklar, aynı zamanda onlar için iyi dileklerde bulunurlar. Zorluklarla dünyaya gelen masal kişilerinin tamamı kızdır.

Fakir bir ailenin bir kız çocuğu olur. Ak sakallı bir ihtiyar, kızın anasına bir tas şerbet içirip dua eder ve kız ağlayınca gözlerinden inciler dökülür, gülünce yanaklarından güller açılır, bastığı yerde çimen biter (Doğan, 2006: 59). Peri kızları kötü muameleye maruz kalan kızın doğumuna yardım ederler ve “Yürüdükçe çayır çimen bitsin. Ağladıkça gözünden inci mercan saçılınsın. Güldükçe yanağında güller açılsın.” derler. Hadi sana Allah uzun ömürler versin.” şeklinde dua ederler (Bozlak, 2007: 293). Maraş'ta bir çobanın hanımının doğumuna yardım eden melekler, dünyaya gelen kızın güldüğünde yüzünün sağında kırmızı, solunda beyaz gül açılan, yüzünden dökülen su altın olan bir dünya güzeli olması için dua ederler; ayrıca kızın koluna çıkarıldığında öleceğini söyleyerek bir muska yazıp takarlar (Erşahin, 2011: 300).

Bu örneklerin önemli bir kısmında dua motifi kahramana dua eden figürlerin varlığı ile bir bütünlük kazanır. Bu figürler Hızır, melek, derviş, ak saçlı ihtiyar, papaz gibi dinsel veya peri örneğinde olduğu gibi yaşanan gerçeğe ilgisiz hayali, olağanüstü figürlerdir.

Masalarda dua motifi ile bağlantılı kimi iyi dilek ifadeleri de yer alır: Van'dan derlenen bir masalda “İhtiyar, kendi başına gelen kötülüklerin masal kahramanı Mirza Mehmet'in başına gelmemesi temennisinde bulunur.” (Önay, 1995: 293). Erdemli'den derlenen bir masalda geleneklerle de birleştirilecek bir durum masalda şu şekilde dile getirilir: “Köyün büyükleri önce dua ediyorlar; çocuğun yaşının uzun olması, anasına, babasına, milletine hayırlı olması için.” (Bozlak, 2007: 209). Erdemli'den derlenen bir başka masalda alın yazısını değiştirmek için yola koyulan kişi için “Allah rast getire.” dileğinde bulunulur (Bozlak, 2007: 205). Erdemli'den derlenen bir diğer masalda anlatıcı, sabah olduğunu belirttikten sonra bir masal içi arasöz ifadesi ile “Allah hayırlı sabahlar ede.” şeklinde dua eder (Bozlak, 2007: 273).

Güzel anlar ve durumlar için kullanılması uygun görülen bir dilek ve dua kalıbı, Van'dan derlenen bir masalda evlilik örneğinde şu şekilde vurgulanır: “Sele: Allah hayırlı etsin, her zaman gününüz bele olsun.” (Önay, 1995: 420).

İncelenen masallardan yalnızca birinde İslam dışında bir figüre atıf yapılmıştır: Papazın duasından sonra Keloğlan'ın kayıp koyunları toplanır (Önay, 1995: 342).⁹

⁹ Kültürel yapı ile uyumlu görünen genel örneklerin yanında bu masalda duanın papaz tarafından yapılmış olması bu incelemedeki genel bulguların dışında bir örnek olarak dikkat çekmektedir.

4. Dua ve İnanç Uygulamaları

Masallarda dua motifinin inanç alanına ait diğer uygulamalarla birlikte kullanıldığı örnekler de vardır. Bu örneklerde dua ile namaz veya yadır ziyaretleri ile dua etme birlikte kullanılmaktadır. Bu kullanım Türk halk kültürünün verileri ile de uyumludur. Yatırlar, türbeler ve ziyaret yeri kabul edilen mahallerde dua etmek yaygın ve geçerliliğine inanılan bir uygulamadır (Tanyu, 1967: 69, 76). Van’da derlenen bir masalda kızın çıkarılan gözleri yerine konulmadan önce bir ziyaret yerine gidilir ve orada dua edilir (Önay, 1995: 303). Zor durumda kalan kişiye, zor durumdan kurtulması için bir ziyaret yerine gitmesi, giderken bazı yiyecek maddeleri götürmesi ve orada dua etmesi tavsiye edilir (Önay, 1995: 339). İslam dininin kaynaklarına göre yapılan değerlendirmelerde namazın kendisi “dua” olarak yorumlanır (Parladır, 1994: 531). Bu değerlendirmenin yanında Anadolu halkının günlük yaşamında namaz ve dua iç içe geçmiştir. Masallarda dua motifi ile ilgili tespit edilen örneklerin bir kısmında bu olgunun bir yansıması görülür: Üç yolcu istekleri için dua etmeden önce “ikişer rekât” namaz kılarlar (Şimşek, 1990: 623). Kişi namazdan sonra dua eder (Önay, 1995: 295, 380). Kişi namaz kılar ve namazın ardından dua eder. Denizden çıkan balık kendilerini de Allah’ın yarattığını belirterek genci sırtında suyun karşı tarafına geçirir (Önay, 1995: 401). Padişah, devleri öldürüp geri geldikten sonra namaz kılar ve ardından dua eder (Önay, 1995: 447). Gülmez Padişahın en küçük oğlu dev ülkesine varmadan önce abdest alıp namaz kılar ve dua eder (Alptekin, 1999: 267). Şehzade öldürülmeden önce abdest alır, namaz kılar ve dua eder (Boratav, 2007: 232).

Ali Berat Alptekin’in Taşeli Masalları çalışmasında masal kahramanı uzun zamandır yağmur yağmayan köyde yağmur duası eder ve köye yağmur yağar (2002: 290). Yağmur duası Anadolu’da yaygın inanç uygulamalarındandır (Acıpayamlı, 1963).

Ölüm nedeniyle ölü yakınlarına destek olmayı içeren taziye ziyaretleri dinî bir görev olarak kabul edilir. Taziye ziyaretlerinde ölü yakınlarına onları teskin edici ve içeriği dua olan kimi sözler söylenmesi bir gelenektir. Van’da derlenen bir masalda böyle bir durumda ne söylenmesi gerektiği öğretici bir kalıp içerisinde şu şekilde ifade edilir: “Söle: Allah rehmet etsin, Allah bi daha bele gün gösdermesin.” (Önay, 1995: 420).

5. Masal Sonunda Dua

Masal türünün genel özelliklerinden biri de masalın başlangıç ve sonunun türe özgü formellere sahip olmasıdır. Bitiş formelleri olarak adlandırılan masal sonu formellerinin belirgin nitelikleri arasında yaygın iyi dilekler yer alır. Bu dualar masal türünün mutlu son tablosunun etkisini dinleyicileri içerecek şekilde genişleten bir özellik gösterir. İncelemenin bu kısmında dua niteliği belirgin bitiş formelleri değerlendirilecektir.

Bitiş formellerinin iyi dilek ve dua kalıpları farklılıklar gösterir. Bu sözlü kültür ifadelerinin bir kısmı dinleyenlerin ölmüş anne ve babaları için iyi dilekleri içerir. Bir vaka olarak ölüm ile dua ilişkisi evrensel bir olgudur. Türk halk kültüründe ölüye yönelik tazim arkaik özelliklere sahiptir. İslam öncesi Türk inanç sisteminde önemli bir yeri olan atalar kültürüne göre yaşayanların ata ruhları ile bağlantısı bir şekilde devam etmektedir: Bu inanca göre, ataların, öldükten sonra ruhlarının yaşadığına, manevi varlıklarının yeryüzünde kalarak toplumla ilişkilerini olumlu veya olumsuz devam ettirdiğine inanılır (Örnek, 1988: 94-95). İslam dininin ölmüş kişilere dua edilebileceği anlayışı İslam öncesi atalar kültürünün yeni dinsel ve kültürel çevreye aktarılması için kısıtlı da olsa bir imkân sunmuştur. Yeni kültürel çerçeve ölüye tapınmaya dönük ritüeller içermese de ölüye saygı içeren söz ve davranışların devamına olanak sağlamıştır. İslam'ın kabulü sonrası Türk halk inançlarında ölünün ruhunun yaşayanlara yarar sağlama veya zarar vermesinden çok, ölü kişinin ruhunun yaşayanların kendisi için dua ve iyi eylemlerde bulunmasını istediği şeklinde yaşayan bir ruh anlayışına sahiptir (Eren, 2010: 292). Türk halk kültürü ölmüş yakınlarla duanın yaygın kullanımı ile ilgili örneklerle doludur. Adıyaman'dan derlenen masallarda masal sonu duaları arasında dinleyen kişilerin anne babalarına dönük iyi dilekler yaygın olarak tespit edilmektedir: “Hak yerini buldu, dinleyenlerin anne babasının yeri cennet olsun.” (Doğan, 2006: 175).¹⁰ Van'da derlenen bir masal “Rahmet olsun baban” (Kasımoğlu, 2010: 555) ifadesiyle sona ermektedir. Bazı masalarda yer alan temenniler dinleyenlerin ölmüş yakınlarına dönük daha genel ifadeler barındırır: “Böylece kötülük yapan cezasını çekti./ Masalım da bir avuç üzümle bitti./ Allah ölümlerinizin üzerinde esirgemesin rahmeti.” (Doğan, 2006: 182). “Masalım selametle bitti. Selamet dinleyenlerin cediti üzerine olsun.” (Doğan, 2006: 227).

Dinleyicilerin ölmüş yakınlarına dua içeren bitiş formelleri olduğu gibi dinleyicilerin kendilerine uzun ömür dilekleri içeren formeller de vardır: Umay Günay'ın Elazığ ve çevresinden derlediği masalarda bunun örneklerine rastlanır: “Muhammeden selavât, Allah ömrünüze bereket, canınıza sıhhat versin.” (Günay, 1975: 278). “Kadın biraz şeytan: “Benim oğlum sır sahibi bunlar değirmen olmuşlar.” diyor. Bir taş alıyor yuvarlıyor, değirmeni ortadan yarıyor. İkisi de ölüyorlar, sizlere de Allah ömür versin.” (Günay, 1975: 420). “Avcı Mehmet'in oğluyla bu kız evleniyor. Avcı Mehmet'in oğlu padişah oluyor. Yiyor, içiyor, muradına geçiyor, siz de geçersiniz. Allah size de uzun ömürler versin.” (Günay, 1975: 436). Van'dan derlenen

¹⁰ Adıyaman masallarında anne-babaya dönük iyi dilekleri içeren dua örnekleri bazı farklılıklarla bir kalıp içerisinde yer alır: “Masalım selametle sona erdi, selamet dinleyenlerin anne babasının kemikleri üzerine olsun.” (Doğan, 2006: 178, 233)., “Masalım selametle bitti. Rahmet, dinleyenlerin anne babasının üzerine olsun.” (Doğan, 2006: 186, 221), “Masalım selametle bitti. Allah, cemaatin anne babasına rahmet eylesin.” (Doğan, 2006: 215), “Masalım selametle sona erdi, selamet dinleyenlerin anne babasının ruhları üzerine olsun.” (Doğan, 2006: 260).

bir masalda ise anlatıcı masalı “Cenabi Allah cümlesinin ömrünü uzatsın, herli ömörler versin. Bizlere de.” (Önay, 1995: 493) şeklinde anlatısını bitirir.

Masalların bir kısmında dinleyicilere huzur, emniyet, mutluluk dilekleri iletilir. İncelemede tespit edilen özelliklerden birisi de bu temennilerin bir kısmının belli yöre masallarında yoğunlaşmış olmasıdır. Saim Sakaoğlu’nun Bayburt-Gümüşhane masalları incelemesinde “safa vermek, safa sürmek”, “sağlık” ve “selamet” temennilerini içeren ifadeler dua kalıbı içerisinde yer alır: “Safasında, aleminde yaşar. Allah size de safanızı versin.” (Sakaoğlu, 2002: 495).¹¹ Benzer bir kullanım yukarıda dinleyenlerin ölmüş yakınlarına dönük duaları barındıran Adıyaman yöresi masallarından yapılan alıntılarda da vardır (Doğan, 2006: 175, 177, 182, 186, 215, 221, 233, 260).

Belli dua ve temenni kalıplarının belli bir yörede tekrarına Adıyaman ve çevresinden derlenen masallarda rastlanmaktadır: “Masalım selametle sona erdi. Selamet dinleyenlerin üzerine olsun.” (Doğan, 2006: 211). “Masalım selametle bitti, selamet bütün cemaatin üzerine olsun.” (Doğan, 2006: 273). Bu yöre masallarında kullanılan bu dua kalıbının farklı örneklerine bu bölümün başında farklı bir bağlamda çok daha fazla örnek verildi.

Yazar, masallarda tespit edilen bu yinelenmenin nedenlerinin masal anlatıcıları veya masalın anlatıldığı çevre dikkate alınarak incelenmesi gerektiği kanaatinde: Gümüşhane-Bayburt ve Adıyaman masalları içerisinde benzerlik gösterdiği tespit edilen masalların bir kısmı aynı anlatıcılardan derlenmiştir (Sakaoğlu, 2002: 291, 346, 367, 417; (Doğan, 2006: 175, 182, 202, 221; 215, 219; 233, 235). Anlatıcı, kendi söz kalıplarını farklı masallarda yinelemektedir. Kalıpların bir kısmı belli bir yörede yoğunluk kazanmaktadır. Masalların sözlü kompozisyon teoriye uygun bu yapısının kişi-çevre bağlamlarında daha geniş bir ölçekte incelenmesi Türk halk anlatılarının sözlü yapısının anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Masalların bir kısmında dinî ifadelerin daha yoğun olduğu dualar vardır: “Bu meselem de burda bitti. Allah’a emanat olasız. Allah iman, Guran’la cümlemizi hasıl etsin.” (Kasımoğlu, 2010: 566) “Efendim, gönüller şad oldi. Menim meselem de burda sona erdi. Efendime söylim, Allah’a emanat olun. Cenab-ı Hak iki dünyanızı mamur etsin.” (Kasımoğlu, 2010: 576). “Bizim bu meselemiz de burda sona erdi. Allah sizden, bizden, cümle Müslümanlardan razı olsun.” (Kasımoğlu, 2010: 600). Bu örneklerdeki ifadeler aynı masal anlatıcısına aittir. Anlatıcıların

¹¹ “Biz bıraktık geldik, onlara mesel, size sağlık; onlar yedi içti, dünyadan göçtü, siz de yiğün için dünyada safa sürün, Allah nasip etsin.” (Sakaoğlu, 2002: 346). “Bu hikâye burada oldu tamam. Allah size selametlik versin, ben bırakıp geldim.” (Sakaoğlu, 2002: 291, 417). “Onlar orada yaşamakta olsunlar, ben o vakit onları bıraktım geldim. Onlara mesel, size sağlık, onlar yedi içti, dünyadan göçtü, siz de yiğün için dünyada safa sürün. Allah muradınızı versin.” (Sakaoğlu, 2002: 367).

kendi anlatım hususiyetlerinin farklı masallarda tekrar ediyor oluşuna yukarıda değinilen sözlü-kompozisyon teorisinin bir özelliği olması çerçevesinde yaklaşmak gerekir.

Masal sonu duaların en yaygın örneği “murat alıp murat vermek” temennisinin dua formundaki kullanımınıdır. Nüanslar gösteren bu kalıbın Anadolu sahası Türk masallarındaki örnekleri arasında dinleyicilere dönük iyi dilekleri içeren örnekleri oldukça yaygındır: “Onlar orada murat alıp verirler, sizlere de Allah murat verip murat almak nasip etsin.” (Sakaoğlu, 2002: 317, 355, 412, 515).¹² “Murat alıp vermek” şeklinde biten masalların bir kısmında güzel temenniler, dualar anlatıcının kendisini de dâhil edecek şekilde genişler. Kimi örneklerde anlatıcı-dinleyici birliğini ifade eden birinci çoğul şahıs ifadeleri vardır: “Kahi kırk gün kırk geceden toy düğün yapılırlar. Ne kedder memlekette aj varsa doyurular. Üsti başı yırtıl varsa giydiri. Kesarçı kızından murad ali murat veri. Allah ümmet-i Muhammed’in muradını versin bizim de üstün.” (Eren, 2001: 275).¹³

Masalların bir kısmında anlatıcı dua ifadelerini kendine yöneltir: “Allah ümmet-i Muhammed’in muradını vere, bizim de üstüne. Damdan üç tene elma düştü. Biri hekayeyi diyene, biri cemaati dinleten biri de bana üçünü de alıram özüm.” (Eren, 2001: 330). “Cenab-ı Hak sizin de iki dünyada muratlarınızı versin, benim de ahret muradımı versin.” (Kasımoğlu, 2010: 590). “Yer içer muratlarına ererler. Gökten üç elma düştü biri bu masalı düzüp koşana biri dinleyenlere biri de bana.” (Seyidoğlu, 1999: 74, 181). “Eller ermiş muradına, biz de gelelim Cennet-i Âlâ’nın tahtına.” (Alptekin, 2002: 237).

Bazı masallarda çok tekil örnekler tespit edilmektedir: “Bizim hekayamız da burada bitdi. Allah sizi esirgesin.” (Önay, 1995: 417). “Güccük olan varıyo diyo ki, hiç döşmeyin gardaşım diyo. Ben benim isdediğim gızı getirdim, Allah sizi mesut etsin diyo. Gırh gün gırh gice düğün bayram idiyollar, yiyip içihyiring altına geçiyollar.” (Öcal, 2001: 381).

¹² Murat alıp vermek ile ilgili temenniler çeşitli nüanslar gösterir. “Onlar yer içer muratlarına ererler. Siz de yiyin, için, muradınıza erin.” (Seyidoğlu, 1999, 19, 25, 31, 42, 253). “Onlar ermiş muradına, siz de muradınıza erseniz.” “Allah herkesin muradını böyle kabul etsin.” (Doğan, 2006: 209, 213). “İhtiyarı af ediyor, bacısını da baş vezire veriyor, kırk gün kırk gece toy düğün ediyorlar. Gene kendi padişah olarak baş vezirle beraber vazifesine devam ediyor. Yiyor, içiyor, muradına geçiyor. Darısı da sizlerin başına.” (Günay, 1975: 517). “Onnar muratlarına erir yerin dibine girirler. Allah sizi de muradınıza erdürsün.” “Onnar yedi işdi yerin dibine geçdi. Siz de yiyin için muradınıza erin.” (Ayyıldız, 2001: 274, 350). “Orda yediler, içdiler muratlarına geçdiler. Allah herkesin muradını versin.” (Önay, 1995: 272). “Allah sizin de muradınızı versin.” (Kasımoğlu, 2010: 370, 767). “Kırk gün kırk gece düğün yapıp kızını bu gece nikahlar. Allah muratlarını versin.” (Özçelik, 2001: 473).

¹³ Bu kısım ile ilgili örneklerde de nüanslar vardır: “Kırk gün kırk gece toy düğün ediler. Onlar eri muradına Allah bizim de muradımızı versin onların üzerine.” (Eren, 2001: 226, 239). Bunnar muratlarına ererler. Cenâb-i Mevlâ cümlesini erdirsin; bizleri de beraber.” (Önay, 1995: 206). “Cenabi Allah cümlesini muradına erdirsin; bizleri de bereber.” (Önay, 1995: 285). “Onlar yer içer muratlarına ererler, biz de yiyip içip muradımıza erelim.” (Seyidoğlu, 1999: 50, 56, 83, 134, 149, 164, 190, 203, 211, 225, 241, 257, 281, 286, 290, 293, 300, 324, 328; Şimşek, 1990: 574, 583, 652, 669, 686, 763). Eller ermiş muradına, biz de erelim muradımız, göğden bir galbur elma gırmızı, gırmızı, yanal, bi tenesi söyleyenin, gerisi de dinleyenin.” (Alptekin, 2002: 321, 383, 393, 400, 408, 420, 434, 445, 452, 457); onlar ermiş muradına, biz de erelim muradımıza (çıkalım kerevetine)(çıkalım tahtına) (Boratav, 2007: 120, 144, 154, 159, 178, 208, 214, 233, 242, 254).

Çok az rastlanan birkaç örnekte ise kötü sona uğrayan kişilerin yaşadıklarından kaçınma temennisi vardır. Bu masallar klasik masallardan farklı bir sona sahiptir: “Cenabi Allah kimsenin başına getirmesin. Bu gıssa da burda sona erer.” (Önay, 1995: 522). ”Ya Rabbi, ben yanlış yapmışım. Senin yazgın geçerlidir. Hatamı, özrümü kabul ediyorum. Sen beni affet.” diyerek Allah’a yalvarır. Kıza teşekkürde bulunur. Yer içer muradına göçer.” (Bakırcı, 2000: 286).

İncelenen örnekler, masalarda yer alan bitiş formellerinin dua özelliği gösteren ifadeler bakımından oldukça zengin olduğunu ve bu ifadelerin genel olarak masallara has mutlu son sahnesini iyi temennilerle zenginleştirdiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Masalarda dua motifinin kullanımı, anlatı ve yaşanan hayatın iç içe geçtiğini göstermektedir. Masal gibi olağanüstü unsurların sıradan bir şekilde var olduğu bir anlatı türünde; inanç alanına ait dua motifi, hem masal türünün kendi özellikleri çerçevesinde kullanılmaktadır hem de gündelik hayatta duanın kullanım şekli ve durumlarına uygun olarak anlatıda yer almaktadır.

Dua motifinin Anadolu sahası Türk masallarında kullanımı, din alanına ait abdest, namaz ve dua gibi şekilsel unsurların masalların yer yer realist, çoğu zaman olağanüstü dünyasındaki motiflerle aynı bağlam içerisinde işlev kazanmasına dair çok sayıda örnek sağlamaktadır. Çocuksuzluk motifinin, insanoğlunun “var olma isteği”nde ortaya çıkardığı bilinçdışı olumsuz etki, dinî-mitik bir dizi eylem ve varlığın etkisiyle ortadan kaldırılır. Allah’a yakarma gibi dinsel boyutu açık eylemler yanında Hızır, derviş ve aksakallı gibi hem dinsel hem de mitsel göndermelere sahip varlıklar da anlatılarda yer alır. İnsan görünümüne sahip olmazsa da insanların davranış kalıplarını sergileyen bir varlığın ailelere çocuk olarak katılması masalın olağanüstüne açık anlatı yapısına uygundur. Bu motifleri barındıran masalarda çelişik görünen unsurların anlatı sonunda uyumlu bir nitelik kazanması söz konusudur. Bu olağanüstülükler temel bir sorunun anlatıdaki karşılığıdır: Masal kahramanlarını dış görünüşü aşmaya iten bir dizi sınavın ardında şekil-öz/ kabuk-hakikat arasında var olduğu düşünülen çelişki/örtüşme vardır. Yılan olarak dünyaya gelen varlığın masalın sonunda güzel/yakışıklı bir insana dönüşmesi, insanoğlunun varlık ve varlığın gelecekte alacağını düşündüğü dinsel/mitsel kategorilere de uygundur. Dinlerin, dünya-cennet ikilemi veya örtüşmesinin izdüşümünü çocuksuzluk hazırlayıcı motifine sahip bu anlatılarda görebiliriz.

Dua motifinin masalarda sıklıkla kullanıldığı bağlamlar arasında “şekil değiştirme” de yer alır. İncelenen masalarda şekil değiştirmeler açık tehlikelerden kurtulma isteğinin, yaratma eylemine öykünmenin veya cezalandırmanın sonuçları olarak ortaya çıkarlar. Şekil değiştirme

motifinde “dua” çoğunlukla “büyü” ile eş anlamlı olarak kullanılır. Gözlem ve görüşme yöntemleriyle sınanmamış olsa da, Anadolu sahası Türk kültür çevresinin İslam dini eksenli inanç yapısı veri alınarak, anlatıcıların değişimleri büyü yerine dua ile izah etmelerinin dinin büyü ile ilgili olumsuz yaklaşımıyla ilişkili olduğunu varsayabiliriz. İncelenen anlatılardaki değişimlerin örnekleri din alanından ziyade mitolojinin sembolik anlatı dünyasına aittir.

Dua motifi, çoğu masalda ise dua kavramının etimolojisine ve kültürel kabulüne uygun şekilde istek-çaresizlik zıtlıklarını ortadan kaldıran ve fiziksel, ruhsal, sosyal yetersizlikleri yok eden bir unsur, bir motif olarak masalarda yer alır. Dua ve beddualara ait söz kalıpları Anadolu sahası Türk masallarında, dil/kültür ilişkisinin bir yansıması olarak sözlü kültürün gündelik yaşama yansımaları örnekleyecek şekilde dilsel bir işlevin parçası olarak kullanılmıştır.

Her zümreden masal kişisi dua ile ilintilidir: Çocuğu olmayan padişahlar, zulme uğrayan genç kadınlar, çocuklar ve ihtiyarlar. Bununla birlikte duayı en sık kullananlar kadınlardır. Sosyokültürel olanı örtük temsil ettiği düşünülen bu husus masalların geleneksel sosyal ve bireysel gerçekliği yansıtan önemli bir anlatı türü oluşunu da pekiştiren bir veridir.

Türklerin İslam öncesi ve özellikle İslamî dönem din kabulleri, inançları ile gündelik yaşamda dua ve bedduaların kullanım amaçları, şekilleri ve aynı zamanda farklı halk anlatıları önemli ölçüde benzerlik taşımaktadır.

Bu inceleme masalarda inanç alanına ait kavramların, yaşanan gerçekliğin kendi bağlamı ve anlatının tür bağlamı içerisinde kullanıldığını göstermekte bu çerçevede daha kapsamlı çalışmaların yapılması gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Kaynaklar

- Akyol, E. (2010). *Muğla Masalları Metin – İnceleme*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Alay, O. (2005). *Bingöl Masalları (İnceleme – Metin)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Alptekin, A. B. (1997). *Türk Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alptekin, A. B. (2002). *Taşeli Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aslan, N. (2004). Şekil Değiştirme Motifinin Anlatılarımızdaki Bazı Yansımaları Üzerine, *Millî Folklor*. S. 64, s. 37-43.

- Ayyıldız, F. (2001), *İspir Pazaryolu Yöresi Masalları (Metin İnceleme)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bakırcı, N. (2000). *Niğde Masalları*, Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bayat, F. (2006), *Anahatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayraktar, F. (2007), *Dua-Kader İlişkisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Bazancir, R. (2010). *Bingöl Efsaneleri*, Van: Yüzüncü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Boratav, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (1999). *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: K Kitaplığı.
- Boratav, P. N. (2007), *Zaman Zaman İçinde*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Bozlak, Ü. (2007). *Erdemli Masalları*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Cilâcı, O. (1994). "Dua", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 9, s. 529-530.
- Çelebi, İ. (1998). "Hızır", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 17, s. 406-409.
- Doğan, A. (2006). *Adıyaman Yöresi Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Elçin, Ş. (1998). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eren, M. (2001). *Bitlis Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Eren, M. (2010). *Van Gölü Havzası Ölüm Gelenekleri ve Türk Kültür Ekolojisi İçerisindeki Yeri*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erşahin, İ. (2011). *Kahramanmaraş Masalları Üzerine Tip ve Motif Araştırması*, Erzurum: Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Göde, B. (2011). *Amasya Masalları (Araştırma – İnceleme – Metin)*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Günay, U. (1975). *Elazığ Masalları (İnceleme)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- İnan, A. (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karakoç, A. (2010). *Şanlıurfa Adak ve Ziyaret Yerleri*, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kasımoğlu, H. (2010). *Van Yöresine Ait Türk Halk Masalları*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kayalı, N. (2010). *Mersin Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri*, Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2006). *Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, Balıkesir: Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Öcal, A. (1999). *Karakuyu Köyü (Boğazlıyan Yozgat) Çevresi Masalları (İnceleme Metin)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi I-II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Önay, Y. (1995). *Van Masalları Üzerine Bir Araştırma*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Örnek, S. V. (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Özçelik, M. (1993). *Afyonkarahisar Masalları Üzerine Bir Araştırma*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Parladır, S. (1994). İslam'da Dua. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 9, s. 530-535.
- Roux, Jean-P. (1998). *Türklerin ve Moğolların Dini*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (1999). *Erzurum Masalları*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Şimşek, E. (1990). Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. (2001). Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırmaları, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tanyu, H. (1967). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Tunç, T. (2008). *Manisa Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Türbedar, Ö. (2011). *Düzce Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uludağ, S. (1994). Tasavvufta Dua Anlayışı. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, s. 535-536.
- Uludağ, Süleyman (1998). “Hızır”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 17, s. 409-411.
- Yavuz, Ş. (2006). *Muş Masalları Üzerine Bir Araştırma*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldız, N. (2009). Türk Destanlarında. “Çocuksuzluk”. *Millî Folklor*, 82, s. 76-88.